

Міжнародна правоохоронна діяльність: поняття, цілі, завдання, принципи, функції

Поняття «міжнародна правоохоронна діяльність» не закріплене у чинному законодавстві України. Таким чином, є можливість визначитися з цим поняттям, використовуючи певною мірою при дослідженні певні категорії юриспруденції (функції держави, правоохоронна функція держави, судова функція держави, регулятивні правовідносини, правоохоронні відносини, принципи правовідносин). Передусім слід зазначити, що на сьогодні діяльність органів, що здійснюють охорону права, отримала умовну, але вже значну назву правоохоронна діяльність [1, с.7]. У той же час у науковій літературі немає усталеного визначення цього поняття, відсутнє також і його законодавче визначення. Автор виходить із широкого тлумачення терміна «охорона», тобто суто охорона та захист. Охорона розглядається як сукупність дій різного характеру, необхідних для попередження будь-яких порушень прав і свобод громадян та держави. Під захистом розуміється комплексна система заходів, що застосовуються для забезпечення а) припинення порушення свободи та відповідної реалізації суб'єктивних прав, включаючи судовий захист, б) самозахисту громадянських прав; в) відновлення громадянських прав; г) реалізації юридичної відповідальності.

Необхідно акцентувати на тому, що функції держави – це головні напрямки та види діяльності держави, зумовлені її завданнями та цілями і характеризують її суть [2, с.51]. Також необхідно визначитися з однією із актуальних функцій держави – правоохоронною, яка за сферами діяльності держави поділяється на внутрішню та міжнародну. Внутрішня правоохоронна функція забезпечує охорону конституційного ладу, прав і свобод громадян, законності та правопорядку, зовнішнього навколишнього середовища, усіх суспільних відносин, що встановлені та регулюються правом. У свою чергу, міжнародна правоохоронна функція (так звана функція підтримання світового правопорядку) бере участь в урегулюванні міжнародних та міждержавних конфліктів, боротьбі з міжнародними злочинами та попередженні цих злочинів. При цьому правопорядок розуміється як реальне повне та послідовне здійснення усіх вимог законності, принципів прав, передусім реальне та повне забезпечення прав людини [2, с.497].

Виходячи з того, що саме судовим органам належить провідне та найбільш відповідальне місце у охороні права, вони діють як самостійна незалежна гілка влади. До того ж судові органи призначені реалізовувати судову функцію держави, тому необхідно наголосити на дослідженні судової функції держави (внутрішньої та міжнародної). Судова функція держави забезпечує охорону, захист та поновлення прав, здійснює контроль та нагляд за органами державної влади (законодавчими, виконавчими).

Дослідження поняття «міжнародна правоохоронна діяльність» потребує

також визначитися із правовідносинами, що випливають під час цієї діяльності. Відомо, що правовідносини за функціями права класифікуються наступним чином: регулятивні та охоронні. Що стосується останніх, то вони виникають із фактів неправомірної поведінки суб'єкта, тобто такої, що потребує визначеної реакції держави (кримінальні, адміністративні правовідносини) [2, с.397]. Пов'язані вони із здійсненням юридичної відповідальності, що передбачена у санкції охоронної норми. Слід зазначити, що правоохоронні відносини за сферою поширення можна класифікувати за двома категоріями: зовнішні (у тому числі і міжнародні) та внутрішні. Цілком зрозуміло, що регулятивні правовідносини пов'язані із регулятивною функцією права, яка є функцією упорядкування суспільних відносин, визначення ліній поведінки людей, наділення їх певними правами та обов'язками [2, с.245].

Під час міжнародної правоохоронної діяльності регулятивна статична функція права упорядковує певні суспільні відносини шляхом закріплення основних прав та свобод особистості (наприклад, ст.ст.25-34, ст.55, ст.ст.59-63 Конституції України [3]), компетенції національних судових і правоохоронних органів (наприклад, ст.ст.121, 124 Конституції України), а також міжнародних організацій, діяльність яких пов'язана з охороною права (наприклад, Статут ООН [4], Статут Інтерполу). Ця функція здійснюється, як відомо, за допомогою дозволяючих норм (наприклад, ст.ст.25, 26, 55, 62 Конституції України) та забороняючих норм (наприклад, ст.ст.25, 62 Конституції України). Слід зазначити, що забороняюча норма відповідає охоронній нормі, проте їх не слід змішувати. У забороняючій нормі заборона здійснити правопорушення (злочини) має регулятивний характер, оскільки її дотримання пов'язано із недоведенням до правопорушення (злочину), із підтриманням правопорядку (наприклад, ст.60 Конституції України: "ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази. За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність", остання вже передбачається у відповідній охоронній нормі Кримінального кодексу України).

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що під час міжнародної правоохоронної діяльності деякі міжнародні регулятивні відносини регулюються за допомогою регулятивної динамічної функції права, яка забезпечує активну поведінку суб'єкта права (у тому числі і міжнародного) шляхом зобов'язуючих норм (наприклад, ст.68 Конституції України). Під час порушення зобов'язуючої норми відбувається посягання не на заборону (як у заборонній нормі), а на позитивне об'язування. Такий докладний розгляд міжнародних регулятивних правовідносин викликаний тим, що деякі науковці вважають, що правоохоронна діяльність визначається правоохоронною функцією держави та здійснюється у межах правоохоронних відносин [2, с.139]. На нашу думку, попередні дослідження (наведені вище) дозволяють дійти до висновку, що охоронний вплив права здійснюється не тільки за допомогою спеціальних охоронних норм, але й також регулятивних норм, що спрямовані на охорону суб'єктивних прав.

Виходячи з того, що міжнародна правоохоронна діяльність за своєю

структурою може бути поділена на: попередження виникнення умов та причин небезпечного явища; припинення процесу їх розвитку, усунення наслідків, слід підкреслити наступне. Міжнародна правоохоронна діяльність здійснюється таким чином у межах міжнародних правоохоронних відносин та міжнародних регулятивних правовідносин. Прикладом, що підтверджує цю думку, постає, зокрема, міжнародна правоохоронна діяльність ОВС України. Реалізація одного із основних завдань правоохоронної діяльності ОВС України – забезпечення прав, свобод, обов'язків і, передусім, безпеки особистості – відбувається шляхом не тільки захисту прав і свобод особистості (виникають правоохоронні відносини), але і охорони прав і свобод особистості (виникають регулятивні правовідносини). Це завдання цілком відповідає і завданням міжнародної правоохоронної діяльності ОВС України. Відповідно до ст.18 Конституції України зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальноприйнятими принципами і нормами права. Оскільки ОВС України є невід'ємною складовою частиною цієї діяльності, то згідно з Положенням про Міністерство внутрішніх справ України [5], а також Розпорядженням МВС України № 618 від 30 грудня 2002 р. "Про забезпечення МВС України заходів по європейській інтеграції та співробітництва з ЄС" [6] одним із основних завдань МВС України є підготовка ОВС України для інтеграції України до Європейського Союзу. У той же час для усіх країн ЄС пріоритетним завданням постає забезпечення на якісно новому рівні прав і свобод громадян.

Аналіз різноманітних точок зору науковців О.М. Бандурки, О.К. Безсмертного, І.Е. Марочкіна, В.П. Бож'єва [1, 7, 8], а також власні дослідження дозволяють дійти до наступного висновку. Сфера охорони права значно ширша за сферу боротьби зі злочинністю або порушеннями громадського порядку. Тому, міжнародну правоохоронну діяльність доцільно розглядати у широкому розумінні цього слова. Йдеться про те, що основними компонентами міжнародної правоохоронної діяльності постають: боротьба з міжнародними злочинами, злочинами міжнародного характеру та іншими правопорушеннями; підтримка, охорона громадського світового порядку; міжнародне забезпечення прав та свобод громадян на рівні світових стандартів шляхом превентивних заходів (профілактика, правове виховання). Саме таке розуміння міжнародної правоохоронної діяльності дозволяє зробити висновок щодо її істотних ознак. Визначаючи їх, необхідно спиратися на ознаки правоохоронної діяльності, що наведені в працях О.М. Бандурки, О.К. Безсмертного, І.Е. Марочкіна [1, с.5, 6; 7, с.3-5].

З урахуванням істотних ознак міжнародної правоохоронної діяльності, а також попередніх зауважень, можна навести наступне узагальнююче визначення міжнародної правоохоронної діяльності. Це діяльність по охороні прав (в межах міжнародних правоохоронних відносин та певних міжнародних регулятивних правовідносин, що базуються на системі принципів

міжнародного права), яка здійснюється спеціально уповноваженими на це органами (національними правоохоронними та судовими) та відповідними міжнародними організаціями за встановленою у національному законі або міжнародному нормативно-правовому акті процедурою і полягає у розгляді юридично значущих справ, виявленні правопорушень і обвинуваченні держав чи фізичних осіб, винних у їх вчиненні, і, у деяких випадках, у застосуванні до правопорушників примусових заходів, регламентованих національним законом або міжнародним нормативно-правовим актом, а також у представництві і захисті прав і законних інтересів фізичних осіб і держав та превентивних заходах щодо забезпечення безпеки особистості та держав. Головною метою міжнародної правоохоронної діяльності постає охорона права і підтримання світового правопорядку. Міжнародна правоохоронна діяльність має спиратися на систему принципів, складовими якої постають: основні принципи міжнародного права [4; 9]; загальновизнані принципи міжнародного кримінального права [10-12]; принципи, що містяться у міжнародних угодах [див. 13-16].

Слід зазначити, що питання про завдання міжнародної правоохоронної діяльності, як і питання про її зміст, у законодавчому порядку одностайно не вирішені. Немає цього і у міжнародних нормативно-правових актах. Аналіз різноманітних міжнародних та національних нормативно-правових актів, в яких тією чи іншою мірою вирішуються питання організації і діяльності різних правоохоронних та судових органів, міжнародних організацій свідчить про те, що ці завдання існують. Основними об'єктами, які повинні охоронятися та захищатися національною системою правоохоронних та судових органів, а також міжнародними організаціями, є: людина - її права і свободи; суспільство - його матеріальні і духовні цінності; держави - їх конституційний лад, суверенітет і територіальна цілісність. Автор вважає, що ці положення і слід вважати основними орієнтирами при розкритті змісту завдань міжнародної правоохоронної діяльності, оскільки в них чітко позначені ті цінності, які повинні охоронятися.

За своїм змістом міжнародна правоохоронна діяльність є багатофункціональною, а кожна функція призначена виконувати свої специфічні завдання і може реалізовуватися різними національними правоохоронними та судовими органами, а також міжнародними організаціями притаманними саме їм методами. Йдеться, зокрема, про наступні основні функції міжнародної правоохоронної діяльності: конституційний контроль; правосуддя; прокурорський нагляд, розслідування міжнародних злочинів та інших правопорушень; оперативно-розшукову, виконання судових рішень, надання правової допомоги та захисту по кримінальних справах; організаційне забезпечення діяльності судів та інших органів; попередження міжнародних злочинів та інших правопорушень; охорона громадського світового порядку та безпеки фізичних осіб. Вважаємо, що перелік цих функцій не є вичерпним, оскільки життя може вносити відповідні корективи у зміст означених функцій чи вимагати реалізації нових функцій, що пов'язані

наприклад, із зміною характеру міжнародної злочинності, переходом до інформаційного суспільства, яке сприяє глобалізації багатьох процесів як позитивних, так і негативних та ін. Необхідна зважена система функцій міжнародної правоохоронної діяльності, яка має бути відкритою для урахування виконання нових актуальних завдань міжнародної правоохоронної діяльності, переважна частина яких повинна мати випереджаючий характер. Безумовно, йдеться про те, що існуючі та перспективні функції взаємозалежні і доповнюють одна одну. Відомо [1, с. 7; 7, с. 7; 8, с. 19], що виконанню завдань правосуддя так чи інакше підпорядкована реалізація всіх 7 інших функцій міжнародної правоохоронної діяльності. Тому про правосуддя, ніякою мірою не зменшуючи значення інших функцій, можна говорити як про генеральну функцію у цій системі функцій.

Цілком зрозуміло, що реалізація цих функцій потребує певної системи органів та організацій, що здійснюють міжнародну правоохоронну діяльність. Тобто система органів та організацій є похідною від системи функцій, яка, у свою чергу, є похідною від змісту поняття "міжнародна правоохоронна діяльність". Таким чином, можна зробити наступний висновок: саме міжнародна правоохоронна діяльність вимагає певної системи органів та організацій, а не навпаки. У зв'язку з цим, вважаємо не досить коректним вираз, що наводиться у деяких джерелах: правоохоронні органи – це органи, що здійснюють правоохоронну діяльність. Наголосимо, що правоохоронна діяльність здійснюється системою органів – правоохоронних та судових, а міжнародна правоохоронна діяльність здійснюється системою органів та організацій, а саме: національними правоохоронними і судовими органами та відповідними міжнародними організаціями. Це зовсім не означає, що не віднесення судів до правоохоронних органів заперечує той факт, що суди уповноважені займатися охороною права. Акцентуємо увагу на наступних положеннях:

1. Правоохоронна функція держави реалізується правоохоронними органами.
2. Судова функція держави має реалізовуватися виключно судовими органами.
3. Правоохоронна діяльність визначається як правоохоронною функцією держави, так і судовою.
4. Функції правоохоронної діяльності – конституційного контролю та правосуддя – реалізуються виключно судовими органами відповідно до чинного законодавства.
5. Інші функції правоохоронної діяльності реалізуються переважно правоохоронними органами.
6. Віднесення певних органів до правоохоронних зроблено з метою формування дієздатної підсистеми правоохоронних органів, що здійснюють правоохоронну діяльність, взаємозалежність яких пов'язана передусім сумісною реалізацією деяких функцій правоохоронної діяльності.
7. Виділення окремо судових органів, що здійснюють правоохоронну

діяльність, зроблено з метою формування другої дієздатності підсистеми - підсистеми судових органів, що здійснюють правоохоронну діяльність, взаємозалежність яких пов'язана передусім сумісною реалізацією функцій правосуддя правоохоронної діяльності.

8. Перша та друга підсистеми органів, що здійснюють правоохоронну діяльність, утворюють інтегровану систему органів, яка комплексно вирішує завдання правоохоронної діяльності задля досягнення головної мети цієї діяльності. Між означеними підсистемами існує прямий та зворотний зв'язок. Враховуючи приналежність судів до самостійної гілки публічної влади, що передбачає визнання за ними особливого статусу серед інших державних органів, які стоять на сторожі права, автор вважає, що є всі підстави для твердження, що вони вершина піраміди всієї системи органів, що здійснюють правоохоронну діяльність, а не тих, що є правоохоронними, як зазначено у роботі Т.Е. Марочкіна [7, с.9].

9. Виключення судів із правоохоронних органів не передбачає у нашому розумінні спрощеного підходу до сутності правоохоронної діяльності, тобто ототожнення її з діяльністю по боротьбі зі злочинністю, охороні порядку у громадських місцях тощо. Підтримуємо точку зору щодо широкого розуміння сутності правоохоронної діяльності.

10. Організаційна структура державних органів, що здійснюють правоохоронну діяльність під час реалізації означених вище функцій, може коригуватися. Головне в цьому реформуванні – ефективне досягнення головної мети правоохоронної діяльності.

Таким чином, сформульовані вище положення цілком поширюються і на міжнародну правоохоронну діяльність, оскільки національні правоохоронні та судові органи, якщо вони не ізольовані від світових процесів, є складовою частиною системи органів та організацій, що здійснюють міжнародну правоохоронну діяльність.

Слід відзначити, що поняття “міжнародна правоохоронна діяльність” розкривається також через поняття, види, характерні ознаки суб'єктів міжнародної правоохоронної діяльності, учасників міжнародної правоохоронної діяльності, поняття, диференціацію об'єкта міжнародної правоохоронної діяльності. У роботі сам об'єкт міжнародної правоохоронної діяльності визначається як міжнародна правоохоронна сфера. На нашу думку, міжнародна правоохоронна сфера – це сфера суспільних відносин, що формуються та реалізуються під час боротьби з міжнародними злочинами, злочинами міжнародного характеру та іншими правопорушеннями: підтримки, охорони громадського світового порядку; забезпечення прав та свобод громадян на рівні світових стандартів шляхом профілактики та правового виховання. Усвідомлюючи необхідність подальшого розкриття поняття “міжнародна правоохоронна діяльність”, необхідно зосередити увагу і на аналізі змісту та класифікації як об'єкта міжнародної правоохоронної діяльності, так і суб'єктів цієї діяльності. Такий підхід пов'язаний також із важливим самостійним значенням організації діяльності суб'єктів

і доцільністю дослідження чинників, що впливають на усталений розвиток міжнародної правоохоронної сфери. Докладніше ці питання будуть розглянуті у наступних роботах.

Список літератури: 1. Бандурка А.М., Безсмертний А.К. й др. Судебные и правоохранительные органы Украины: Учебник / Под ред. проф. А.М. Бандурки. Харьков, 1999. 2. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. Харьков, 2000. 3. Конституція України // Голос України. 1996. № 178. 4. Устав Організації Об'єднаних Націй. Действующее международное право: В 3-х т. / Сост. Ю.М. Колосов й З.С. Кричкова. Т. 1. М., 1999. 5. Положення про Міністерство внутрішніх справ від 17.10.2000. 6. Про забезпечення МВС України заходів по європейській інтеграції та співробітництва з ЄС // Розпорядження МВС України № 618 від 30 грудня 2002 р. 7. Марочнін І.Е. та ін. Организация судебных та правоохранительных органов: Начальный полиник. Харьков, 2000. 8. Правоохранительные органы Российской Федерации: Учебник / Под ред. В. П. Божьева. 3-е изд., испр. и доп. М., 2000. 9. Декларація принципів, якими держави-учасниці Ради з безпеки та співробітництва у Європі мають керуватися у взаємних відносинах (1975 р.). 10. Статут Нюрнберзького трибуналу. Международное публичное право / Сборник документов. Т.2. М., 1996. 11. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Международная защита прав й свобод человека: Сб. документов. М., 1990. 12. Додатковий протокол до Женевської Конвенції. "Права людини та професійні стандарти для військовослужбовців" в документах міжнародних організацій. Кн. 2. "Тазько та Женевські конвенції". Амстердам-Київ, 1996. 13. Конвенція 1963 р. про злочини та деякі інші акти, що здійснюються та боргу повірених суден // Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки. 1988. № 1. 14. Конвенція 1979 р. про боротьбу із захопленням заручників. Резолюція й рішення, прийняті Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй на 34 сесії. Нью-Йорк, 1980. 15. Вашингтонська конвенція 1971 р. про запобігання та покарання актів тероризму, що приймають форму міжнародне злочинів проти особистості, і пов'язаного з цим вимаганням. 16. Європейська конвенція 1976 р. про боротьбу із тероризмом // Государство и право. 1996. № 4.

Надійшла до редакції 15.12.2002 р.

Т.П. Матюшкова

Деякі криміналістичні аспекти процесуального статусу потерпілої особи

У зв'язку з розробкою нового Кримінально-процесуального кодексу актуальними питаннями, які досліджуються кримінально-процесуальною наукою, є удосконалення процесуального статусу потерпілого, подальший розвиток кримінально-процесуальної його активності, вік суб'єкта процесуального статусу потерпілого, його кримінально-процесуальної дієздатності, можливості набуття статусу потерпілого позакінченого злочину або в разі завдання шкоди суспільно небезпечним діянням, яке підпадає під ознаки злочину, процесуального моменту набуття статусу потерпілого і т. ін. Вирішення цих проблем має певне значення для криміналістичної науки і практики попередження, виявлення, розкриття та розслідування злочинів.

Вважаємо, що своєчасне виявлення осіб, потерпілих від злочину, та визнання їх потерпілими є важливою умовою для успішного розслідування справи і повнішого забезпечення прав і законних інтересів постраждалої особи. Спробу розв'язати ці питання розпочали окремі дослідники